

Apie pyktį

Leksinės semantikos studija

Algirdas Julius Greimas

1. Įvadas

1. 1. *Metodologinis pasirinkimas*

Pradedant tirti pyktį svarbu tinkamai pasirinkti leksemų matmenis. Visiems žinoma, kad leksemos dažnai – tereikia pradėti jas aiškin-
ti – pasirodo esančios santrumpos (*condensations*), atitinkančios
labai kompleksiškas diskursines ir naratyvines struktūras. Mūsų
neturėtų varžyti tai, kad pasakymo-diskurso viduje esama išplė-
timų (*expansions*), kurie daugiau ar mažiau išskleistai ir ištęstai
atkartoja tas pačias struktūras, veikiau priešingai: kadangi tai –
matmenų, o ne prigimties skirtumas, lekseminiai aprašymai gali
taupiu būdu sudaryti numatymo modelius tolesnei diskursinei
analizei.

Vis dėlto šie aprašymai, kaip matome, priklauso prancūzų
kultūros arealui. Kokiais keliais ir būdais būtų galima išeiti už šių
rėmų apibendrinant gautus modelius – atskira problema.

Priešingai taksonominei ir klasifikacinei prieigai, kurios laikėsi
dauguma klasikinių epochų filosofų, kurdami savąsias pasijų

Received: 15/9/2025. **Accepted:** 10/11/2025.

Copyright © 2025 Algirdas Julius Greimas. Translation from French copyright © 2025 Kęstutis Nastopka.
Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative
Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium,
provided the original author and source are credited.

teorijas, mūsų tyrinėjimas bus aiškiai sintagminis ir dažnai net sintaksinis¹. Tiesa, tokioms „paprastoms“ pasijos kaip šykštumas, kuri laikoma viena iš „pasijų objektui“, tyrimas leido – siekiant ją paaiškinti – postuluoti sakinio modelį, o štai tokios „sudėtingos“ pasijos kaip pyktis atveju susiduriame su diskursine sekvencija, sudaryta iš būvių ir veikimų sampynos, kurią būtina iškomponuoti, norint joje atpažinti autonominius sintagminius vienetus, o pasikui perkomponuoti į *pasijinę konfigūraciją*, kurią galėtume laikyti [pykčio] pasijos apibrėžimu. Šia studija ir siekiame nustatyti tokią (prancūziško) pykčio konfigūraciją.

1. 2. Leksikografinės aproksimacijos

Paėmus tokį *pykčio* apibrėžimą, koks teikiamas žodynuose (patogumo dėlei visąlaik naudosimės prancūzų kalbos žodynu *Petit Robert*):

„smarkus *apmaudas*, lydimas agresyvumo“,

centrinio numanomos „pykčio“ sekvencijos elementu galima laikyti leksemą *apmaudas* (*mécontentement*): tai, be jokios abejonės, pasijinė būseną, savo ruožtu apibrėžiama kaip „kankinantis jausmas“ (*sentiment pénible*).

Ši centrinė leksema atskirai leidžia nagrinėti:

- tai, kas būna *paskiau* ir lydi apmaudą, – agresyvumas;
- tai, kas būna *anksčiau* ir pirmiau, – frustracija, nes *apmaudas* yra – dar kartą pasiremkiame žodynu – „kankinantis jausmas dėl to, kad buvo apvilti (*frustré*) puoselėti lūkesčiai ir atimtos teisės“.

Pirmoji aproksimacija būtų teiginys, kad *pyktis* reiškiasi kaip sekvencija, sudaryta iš šios sekos:

¹ Sintagminis – susijęs su elementų išdėliojimu sekoje, vieno greta kito. Jis priešinamas paradigminiems santykiams. Sintaksinis – nusakantis esamų elementų tarpusavio santykius kokioje nors sintagminėje grandinėje. Jis priešinamas semantikai (spec. red. pastaba).

„frustracija“ → „apmaudas“ → „agresyvumas“.

Ženkime dar vieną žingsnį. Subjektas (kurį apima pyktis) jaučia, kad „jo viltys buvo nepateisintos, o teisės atimtos“, kadangi ši frustracijos būseną eina po ne frustracijos būsenos (arba veikiau logiškai ją presuponuoja), kuri yra ankstesnė ir kurioje subjektas, priešingai, turi ir vilčių, ir teisių.

Šitaip dar iki frustracijos ištakose atrandame mūsų nagrinėjamos pasijos „pradinę būseną“, *ab quo* būseną. Vėliau matysime, kad galutinės būsenos problema iškils visai kitokių pavidalu.

2. Lūkestis

Pradinė būsena, nuo kurios, atrodo, prasideda pykčio kaip pasijos istorija, nėra neutrali, tai jau gerokai modalizuoto subjekto būsena.

Antai pažiūrėję, kaip apibrėžiamas veiksmazodis *frustrer*, randame du dalykus:

- (a) *frustrer* reiškia „atimti iš ko nors kokią nors gėrybę, gerbūvį, naudą“, t. y. atskirti jį nuo *vertės objekto* arba palaikyti jo disjunkciją su tuo objektu;
- (b) o toliau apibrėžiama taip: (atimti kokią nors gėrybę, gerbūvį arba naudą)
 - „kurią jis turėjo teisę gauti“,
 - „kurios jis manė galįs tikėtis“, o tai jau rodo ne subjekto ir vertės objekto santykį, bet *kvazisutartinį* santykį su kitu subjektu, ir šis santykis pasirodo nutrauktas. Kad čia nereikėtų nagrinėti apvilto subjekto „teisių“ ir „vilčių“, pasinaudokime leksikografijos metodu, atkreipdami dėmesį į tai, ką žodynas siūlo kaip veiksmazodžio *frustrer* sinonimą – *décevoir* (nuvilti). O „nuvilti“ apibrėžiamas kaip „neatliepti į (lūkestį)“², ir toks apibrėžimas yra pakankamai bendras, jis leidžia suprasti ap-

² Lietuviškai sakoma „neatitiktį lūkesčių“ ar „nepateisinti vilčių“ (spec. red. past.).

vilto-nuvilto³ subjekto „teises“ ir „viltis“, tad pateikia mums šnekamosios kalbos žodį – *lūkestis* – tinkamai pakeičiantį šiek tiek pretenzingą terminą *frustracija*.

Dabar, panaudodami tai, ką gavome analizuodami apibrėžimus, ir siekdami atidesnio tyrimo, galime skirti dvi lūkesčio rūšis:

- *paprastąjį* lūkestį, susiejantį subjektą su vertės objektu;
- *patiklųjį* lūkestį, kuris be to dar suponuoja modalinį santykį su kitu subjektu.

2. 1. *Paprastasis lūkestis*

Inter-subjektinio patiklumo santykį kol kas palikus nuošalyje, galima sakyti, kad paprastasis lūkestis pirmiausia susijęs su subjekto modalizavimu, kurį galima apibūdinti taip:

/norėjimas būti sujungtam/.

Tai jį atskiria, pavyzdžiui, nuo „šykštaus“ subjekto, kuris nuskomas taip:

/norėjimas susijungti/.

Šiuo atveju modalinė kompetencija įrašoma nepakitusi į naratyvinę veikimo⁴ programą (NP). Taigi, šalia *veikimo pasijų*, kurias reprezentuoja šykštumas, susiduriame su *buvimo veikiamam* pasija, t. y. pasija senąja etimologine šio žodžio prasme – kėsmu.

Gali kilti klausimas, ar perskyra *veikti* vs *būti veikiamam* negali sudaryti homologinio santykio su jau seniai įvesta perskyra *veikimo subjektas* vs *būsenos subjektas*⁵. Pamėginkime suvokti, kaip jos

³ *Frustré-déçu*.

⁴ *Faire* – paprastai šis žodis verčiamas kaip „daryti“, o sudaiktavardinta jo forma *le faire* gali būti verčiama kaip „darymas“ arba „veikimas“. Veikimas-darymas (*faire*) – tai tikslingas, planuojamas, programuojamas veiksmas (*action*), o daryti – tai tikslingai veikti (*agir*) pagal tam tikrą programą (spec. red. past.).

⁵ *Sujet de faire* vs *sujet d'état*. *État* gali būti verčiamas ir kaip „būvis“, ir kaip „būsena“. *Pasijų* semiotikoje tinkamiau kalbėti apie būsenos subjektą (spec. red. past.).

funkcionuoja. Kai kalbame apie modalizuotą *veikimo subjektą*, t. y. kompetentingą pereiti prie veiksmo, sakome, kad toks subjektas yra *aktualizuotas*. O po atlikties, kai subjekto veikimas jau užbaigtas, jį laikysime *realizuotu subjektu*. Tačiau toks realizuotas subjektas yra ne veikimo, o *būsenos subjektas*, nes jis sujungtas su savo objektu. O jei taip, galime teisėtai klausti, kokiame „būvyje“ yra būsenos subjektas tuo momentu, kai aktualizuojasi veikimo subjektas, t. y. tada, kai jis dar nėra sujungtas su vertės objektu, bet „nori“ tokios konjunkcijos, tik ne kaip veikimo, o kaip būsenos subjektas, geidžiantis, kad šią konjunkciją atliktų veikimo subjektas. Kitaip tariant, būsenos subjektas iš pradžių būna *aktualizuojamas* – aprūpintas /norėjimo būti sujungtam/ modalumu, ir tik po to jis būna *realizuojamas* – sujungiamas su vertės objektu, ir ši konjunkcija užtikrina jo semiotinį buvimą.

Pastaba. Greta /norėjimo būti sujungtam/ nesunku numatyti paralelinę /privalėjimo būti sujungtam/ poziciją, kuri gali būti leksikaliizuota kaip „fatališkumas“.

Šitaip jau matome pasirodant dvi pirmąsias būsenos subjektų pozicijas, kurias greitosiomis apibūdintume priešpriešomis, priklausančiomis

– semionaratyviniam lygmeniui:

/disjunkcija/ vs /konjunkcija/
/aktualizuota/ vs /realizuota/

– diskursiniam lygmeniui:

/įtampa/ vs /atvanga/
/„lūkestis“/ vs /„pasitenkinimas“/.

Sumanymas, kaip matyti, nemenkas: lygiagrečiai su veikimo subjekto taku, sudarytu iš kompetencijos įgijimų ir įgyvendinamų atlikčių, reikia paaiškinti panašų būsenos subjekto taką, pasireiškiantį tam tikra „sielos būsenų“ seka, apimančia pakilimus ir nuopuslius.

Lūkesčio pasija savo ruožtu gali būti nusakyta taip:

$$S_1 \text{ norėjimas } [S_2 \rightarrow (S_1 \cap O_v)],$$

kur S_1 yra būsenos subjektas, o S_2 – veikimo subjektas.

Pastaba. Patikslinsime, nors tai ir savaime suprantama, kad veikimo subjektas gali arba sutapti su tuo pačiu atlikėju kaip ir būsenos subjektas, arba gali būti nepriklausomas atlikėjas.

2. 2. Patikslusis lūkestis

Dabar pats laikas sugrįžti atgal ir panagrinėti ankstesnę už frustraciją subjekto būseną. Remdamiesi žodynais, kuriuos mėginome interpretuoti labai apibendrintai, iš tikrųjų matėme, jog tokią būseną apibūdina dvejopas santykis, kuris būsenos subjektą susieja, viena vertus, su vertės objektu, o kita vertus – su veikimo subjektu. Iki šiol apsiribojome pasakydami, jog pastarasis santykis yra intersubjektinis ir modalinis. Pamėginsime šią problemą kiek patikslinti.

Iš tiesų subjekto lūkestis nėra koks nors paprastas pageidavimas, jis ateina iš ankstesnio fono, kurį sudaro *pasitikėjimas*: būsenos subjektas „mano galįs pasikliauti“ veikimo subjektu įgyvendindamas „savo viltis“ ir / arba „savo teises“. „Teises“ grindžiančio santykio sutartinis pobūdis yra akivaizdus, bet taip pat ir *tikėjimosi* įpareigojantis pobūdis – „manymas, kad tai (ko trokštama) *privalo būti įgyvendinta*“ – netrunka pasirodyti, vos tik nugrandome jo lekseminių paviršių. Kalbėkime tiesiai: ir vienu, ir kitu atveju esame priversti konstatuoti esant deontinį modalumą / privalėjimą daryti/, priskiriamą veikimo subjektui.

Tik čia negalima kalbėti apie tikrą pasitikėjimo sutartį ar kokią nors pseudosutartį. Galbūt galėtume ją laikyti *vaizduotine sutartimi*, nes kai ji sudaroma ar, tikriaus, pripažįstama, veikimo subjektas nebūna niekaip angažavęsis, jo deontinis modalizavimas yra būsenos subjekto „vaizduotės“ padarinys.

Čia susiduriame su nauju semiotinės veiklos matmeniu, kuris iki šiol nesusilaukė didesnio tyrinėtojų dėmesio. Iš tikrųjų čia turime reikalą su *konstruojamais simuliakrais*, t. y. tais vaizduotiniais objektais, kuriuos subjektas projektuoja anapus savęs. Nors jie ir neturi jokio intersubjektinio pagrindo, vis dėlto veiksmingai lemia pačią intersubjektinę elgseną. Ar kalbėtume apie pasitikėjimą kitu asmeniu, ar apie pasitikėjimą savimi (kai būsenos subjektas yra sinkretiškas su veikimo subjektu), vis tiek tai yra patiklus santykis tarp subjekto ir jo susikurto simuliakro, o ne intersubjektinis santykis.

Pastaba. Pasitikėjimas gali būti daugiau ar mažiau „pagrįstas“, jis gali būti arba „spontaniškas“, arba remtis pasikartojančiu patyrimu. Tai atskira simuliakro konstravimo, o ne jo intersubjektinio vartojimo problema.

Pavadinus *tikėjimu* – žinoma, laikinai – tą patiklumo santykį tarp subjekto ir jo sukonstruoto simuliakro, kurį jis tapatina su „tikru“ veikimo subjektu, galima mėginti apibrėžti *patiklųjį lūkestį*, kuris nėra vien /norėjimas būti sujungtam/, t. y.

S_1 norėjimas $[S_2 \rightarrow (S_1 \cap O_v)]$,

bet *tuo pat metu* tai ir tikėjimas konjunktyvine veikimo subjekto pareiga:

S_1 tikėjimas $[S_2 \text{ privalėjimas } (S_1 \cap O_v)]$.

2. 3. Realizacija

2. 3. 1. Pasitenkinimas

Subjekto S_1 pasijinę būseną, vadinamą *lūkesčiu*, sutrikdo S_2 įsikišimas. Šis veikimo subjektas, kurio pasijinis statusas priklauso visai kitai (dosnaus kilniadvasiškumo ir kenksmingumo, apgaulės ir tiesosakos ir t. t.) problematikai, vykdydamas savo NP kažką suteikia (ir nesuteikia), o tai savo ruožtu paskatins būsenos subjekto realizavimąsi arba nesirealizavimą.

Šio veikimo ir šios būsenos leksinis įvardijimas prancūzų kalba sukelia akivaizdžią painiavą, kurią lengva išnarplioti. Iš tikrųjų leksemos

satisfaction: „(poreikio, troškimo) patenkinimo veiksmas“,
contentement (patenkinimas, buvimas patenkintam): „poreikių patenkinimo, numalšinimo veiksmas“,

kurių apibrėžimai kuo ramiausiai sukasi ratu, žymi S_2 veikimą grynų pavidalu be jokios modalizacijos. Tačiau po tuo pačiu leksiniu apvalkalu slypi ir kita semema, tik ji jau žymi ne S_2 veiksmą, o jo rezultatą, kuris rūpi S_1 :

satisfaction: „malonumas, patiriamas, kai išsipildo tai, ko laukiama, trokštama arba tiesiog pageidaujama“.

Todėl prie veikimo rezultato – subjekto konjunkcijos su vertės objektu – prisideda tam tikras „malonumas“, vadinamas *pasitenkinimu*: lūkestį, kurį žymėjo /įtampa/, apibūdinanti /norėjimą būti/, dabar lydi to „buvimo“ realizavimas, /atvanga/, kurią pavadinsime /pasitenkinimu/, aišku, nepamiršdami, kad jis tėra viena iš galimų lūkesčio baigčių.

2. 3. 2. Kantrumas

Prisimenant, kad „pasijos“, kurias dabar nagrinėjame, yra būsenos subjekto, t. y. veiksmo patyrėjo (*patient*), pasijos ir jų realizavimas ar nerealizavimas priklauso nuo veikimo subjekto, arba *agento*, dera stabtelėti ir prie pačios *kantrybės* (*patience*) sąvokos jau vien dėl to, kad ji priklauso tai pačiai etimologinei ir konceptualinei šeimai, kaip ir *pasija*, kęsma (*passion*).

Sakoma, kad *kantrumas* – tai „to, kuris moka ramiai laukti, dvasinis nusiteikimas“. *Kantrumas* glaudžiai susijęs su lūkesčiu, laukimu, kuriam jis būdingas nuo pradžios iki galo. Galima sakyti, jog užpildydamas erdvę tarp aktualizuoto ir realizuoto (ar nerealizuoto) būsenos subjekto, *kantrumas* yra tokios pat apimties kaip laukimas. Tačiau savo antonimo *nekantrumas* atžvilgiu *kantrumas*

iškart pasireiškia kaip kažkas kita nei laukimas, o konkrečiai – kaip „to, kuris *moka* laukti, dvasinis nusiteikimas“, todėl jis priešinamas tam, kuris to daryti nemoka. Vis dėlto „mokėjimas laukti“ – tai paviršinė leksinė raiška, o modalumas, kurį ji atitinka, yra ne /mokėjimas daryti/ (pavyzdžiui, skaičiuoti aveles, kai nepavyksta užmigti), o /galėjimas būti/.

Toks „dvasinis nusiteikimas“, kuriame atpažįstame /galėjimo būti/ modalumą, laukimo atžvilgiu yra autonomiškas. Laukimas, lūkesčio turėjimas, sakytume, čia yra atsitiktinė pasija, jis priklauso nuo tos NP, į kurią subjektas yra įtrauktas, o *kantrumas*, kuriuo siekiama apskritai buvimo pastovumo, pasitelkiamas tam, kad griebtųsi lūkesčio. Lygiai taip pat jis galėtų siekti išsilaikyti, bet tik jau kitu vardu, užvaldydamas ilgai trunkančią pasitenkinimo būseną. Čia turime atvejį, kai vienas modalumas modalizuoja kitą: galėjimas modalizuoja norėjimą ir gaunamas /galėjimas norėti būti/.

Tačiau gali kilti klausimas dėl veiksmo patyrėjo kantrumo⁶: kuriuo momentu galima sakyti, kad jis pradeda „nekantrauti“, kad „praranda kantrybę“, „prieina savo kantrybės ribą“?

Šitaip formuluojama problema susijusi su netolydumo įvedimu į trukmę, su pasijinio gyvenimo segmentavimu atkarpomis, o kasdienybėje mums tai atrodo kaip įtampų ir atvangų, nesmagumų ir atsipalaidavimų bangavimas. Į galvą ateina du atvejai – vienas paprastas, kitas išskirtinis, – kurie galėtų paaiškinti tokius tolydumo pertrūkius:

- kai subjektas veiksmo patyrėjas yra sinkretiškas su kognityvinio subjektu, informuotu apie veikimo subjekto NP plėtotę ir galimą jo programos planą;
- kai įtampa, būdinga kantriam laukimui ir papildomai determinuota intensyvumo kategorijos, pasiekia *kraštutinį tašką* ar, dar daugiau, virsta nepakenčiama ir skatina (su)žinojimą apie tai, kad veikimo subjekto NP nebus realizuota.

⁶ *La patience du patient.*

Abiem atvejais būtent žinojimas – pirmuoju atveju ankstesnis už pasiją, antruoju paskesnis – sukelia pasijos tėkmės pritrūkį.

2. 3. 3. *Nepasitenkinimas ir nusivylimas*

Nesmagumą, atsirandantį po šio pritrūkio, šio modalinio šoko tarp vis dar esančio /norėjimo būti sujungtam/ ir jį užgožiančio /žinojimo, kad nesi sujungtas/, pavadinsime nepasitenkinimu, sudarančiu simetriją pasitenkinimui, kurio tikėtasi. Šį žodį renkamės iš daugybės parasinonimų, tokių kaip „sukeliamas diskomfortas“ (*contrariété*) ar „nemalonumas“ (*déplaisir*). Norint sužinoti, ar nepasitenkinimas tėra prasminis efektas, atsiradęs dėl tokio modalinio nesuderinamumo, ar jis sukelia subtilesnį „pasijinį judėjimą“, reikia nuodugnesnės analizės, nagrinėjančios išplėtotas diskursines sekvencijas. Čia kol kas pakaks tik nurodyti nepasitenkinimo vietą bendroje pasijinių įvykių sąrangoje.

Vis dėlto reikia pažymėti dar vieną aplinkybę, susijusią su intensyvumo vaidmeniu: susidaro įspūdis, jog dažnai esama tiesioginio ryšio tarp laukimo intensyvumo („pageidavimas“, „linkėjimas“, „viltis“, „troškimas“, „geidimas“, „noras“ ir t. t.) ir atitinkamo nepasitenkinimo laipsnio, kurį nulemia lūkesčio nerealizavimas.

Prie nepasitenkinimo, atsirandančio tada, kai nesuteikiamas vertės objektas, kartais prisideda dar ir kitas nesmagumas, kurį sukelia veikimo subjekto elgsena, aiškinama kaip neatitinkanti lūkesčio. Nesulaukiama elgesio, kuris patikliai laukiančio subjekto požiūriu buvo modalizuotas /privalėjimu daryti/, ir tada būsenos subjekto tikėjimas iš karto pasirodo nepateisintas. Iš čia kyla *nusivylimas* kaip pasitikėjimo krizė dviem požiūriais: ne tik todėl, kad S_2 nepateisino⁷ jam suteikto pasitikėjimo, bet taip pat – ir galbūt pirmiausia – todėl, kad S_1 gali save kaltinti už ne tam duotą pasitikėjimą.

⁷ *Déçu* – pažodžiui „nuvylė“. Tai tos pačios šaknies žodis kaip „nusivylimas“ (*déception*). Lietuviškai sakoma „nepateisino pasitikėjimo“, o ne „nuvylė pasitikėjimą“ (spec. red. past.).

Šias dviejų pavidalų disforijas, drauge paėmus, sukelia „frustracija“. Anot žodynų, jos sudaro tą „ūmų apmaudą“, kuris galiausiai sukelia *pykčio protrūkį*.

3. Apmaudas

3.1. *Pasijinė šerdis*

Pykčiui tyrinėti pasitelkę žodynų teikiamas apibrėžtis, pirmąją aproksimacija nustatėme šiuos tris segmentus:

„frustracija“ → „apmaudas“ → „agresyvumas“,

kurių seka turi sudaryti „pykčio“ pasijos sintagmą. *Apmaudas*, prie kurio dabar priėjome, čia reiškiasi kaip savotiška *pasijinė* šerdis, ant kurios užmaunamos *ankstesnės* struktūros ir taip įgalinamas *vėlesnių* struktūrų plėtojimasis.

Paaiškinime. Mūsų apibrėžtas *nepasitenkinimas* pasirodo kaip *baigiamasis* diskurso NP aspektas: kaip matėme, tai subjekto ir vertės objekto nekonjunkcijos rezultatas. Tačiau šis baigiamasis būvis beveik visiškai priartėja prie išanginio būvio ir kyla rizika, kad jie susilies. Išanginis būvis diskursyviai atitinka disjunkcijos būvį naratyviniame lygmenyje. Kitaip tariant,

Nekonjunkcija susiliečia su disjunkcija, nes diskursiniame lygmenyje pabaigos aspektas kai kuriais atvejais gali būti suprastas kaip išanginis aspektas, o pasijų plotmėje *nepasitenkinimas* gali transformuotis į *stokos jausmą*.

Pastaba. Šių dviejų „jausmų“ nederėtų painioti: galima išsivaizduoti tęsinio neturintį *nepasitenkinimą*, tolydžio silpnėjantį ir virstantį resignacija, susitaikymu.

Toks stokos jausmas ypatingas tuo, kad jis tam tikromis aplinkybėmis gali būti dingstis sukurti *stokos pašalinimo* NP. Šitaip jis visiškai pateisina šerdies vaidmenį, kurį ką tik priskyreme „apmaudo“ segmentui. Vis dėlto būtina šį tą patikslinti: skirtumas, kurį nustatėme tarp dviejų lūkesčių – paprastojo ir patikliojo – ir tarp dviejų *apmaudų* – nepasitenkinimo ir nusivylimo – turi būti išlaikytas iki galo, nes tai leistų skirtingai traktuoti *objektinę stoką* (vertės objekto stoką) ir *patiklumo stoką* (ar „pasitikėjimo krizę“). Ši dvejopa stoka aidu atkartoja Propo pasakojimo pradinę situaciją, kai prie pirmosios stokos (ji vadinama būtent šiuo žodžiu ir kyla dėl vertės objekto „pavogimo“) prisideda kita, susijusi su patiklumu (tai draudimą pažeidžiančių vaikų „išdavystė“).

3. 2. Išplėstas semantinis laukas

Norint turėti aiškesnį vaizdą, kai patalpiname leksemą *pyktis* platesniame, tegu ir apytikriame, semantiniame lauke, pakanka, lyginant skirtingas apibrėžtis, suspenduoti (palikti nuošalėje) „apmaudo“ papildomą determinuotumą *tęstiniu aspektu* (ilga vs trumpa trukmė), kad gautume tokius „parasinonimus“:

- *kartėlis* (amertume): „ilgalaikis liūdesio, sumišusio su gaižuliu, jausmas, susijęs su pažeminimu, nusivylimu, likimo skriauda“;
- *gaižulys* (rancœur): „kartėlis, išliekantis praradus iliuzijas, patyrus neteisybę ir t. t.“

Štai jums pavyzdžiai ilgalaikio „suspenduoto“ pykčio, *nepasitenkinimo* ir netgi nusivylimo, kurie vis dėlto nepavirsta stokos jausmu, turinčiu programuotas sekas.

Pastaba. Čia reikia pažymėti, kad visų šių įvardijimų seminiam branduoliui būdingas fiziologiskumas, susijęs su skanavimo jusle – kartumo ir aitrumo (*rance*) prieskoniu⁸.

⁸ Lietuviška *pagieža* turi /rūgštumo/ semą (vert. past.).

O štai kitose „parasinoniminėse“ apibrėžtyse, priešingai, randame stoką ir net naratyvinės programos užuomazgas:

skriaudos nepamiršimas (ressentiment): „nedraugiškas patirto blogio, nuostolių prisiminimas“;

pagieža (rancune): „neatstojantis įžeidimo, patirtos žalos prisiminimas, lydimas priešiško ir troškimo atkeršyti“.

Matome, kad šitaip išplėtę semantinį lauką anaip tol nenutols-tame nuo pykčio apibrėžties, bet, priešingai, artėjame prie jos: *nedraugiškumas, priešiškus, lydintys šį ilgalaikį apmaudą (api-brėžiamą kaip esamas „prisiminimas“), giminingi „agresyvumui“, įeinančiam į pykčio apibrėžtį. Beje, reikia pažymėti, kad Rolando giesmėje pagieža tiesiog ir reiškia „užgniaužtą pyktį“.*

Aptiktas giminingumas šioje apmaudo palydoje galėtų būti pavadintas *piktavališkumu (malveillance)* – „ilgalaikiu jausmu“, panašiai kaip žodynas apibrėžia ir *nedraugiškumą (animosité)*. Ir iš tiesų viskas vyksta taip, tarsi dėl apvilto lūkesčio *geranoriškumas (bienveillance)*, būdingas intersubjekciniams pasitikėjimo santy-kiams, užleistų vietą *piktavališkumui*, valdančiam naujus santykius, tarsi *sutartinius santykius* būtų pakeitę *poleminiai santykiai*. Juk ne-draugiškumas, kaip sako žodynas, yra „ilgalaikis piktavališkumo jausmas, *polinkis kam nors kenkti*“. Šitaip dar kartą grįžtame prie intersubjektyvumo pasijinės sandaros, kur greta kilniadvasiškumo atrandame kenkėjiškumą.

Atrodo, kad šioje priešpriešoje

geranoriškumas vs piktavališkumas

pozityviai ir negatyviai artikuliuojamas subjekto /norėjimas daryti/ jo intersubjektyviuose santykiuose. Vis dėlto, nors piktava-liškumas toli gražu nėra tokia norėjimo (valios) logikos operacija, kuri reikštųsi kaip paprasta ženklų inversija, čia nagrinėjamu atveju jis paaiškinamas kaip pradinis /norėjimas daryti/, kylantis iš pasijinės būsenos, o ne iš veikimo, ir šitaip papildantis mūsų jau

pradėtą sudarinėti *veikimo subjekto* pasirodymo sąlygų inventorių. Matėme, kad nusivylimas gali sukelti patiklumo stokos jausmą. Dabar matome, kaip remiantis šiuo stokos jausmu rutuliojasi *norėjimas daryti* – modalumas, įeinantis į veikimo subjekto kompetencijos sudėtį.

Tačiau būtina pabrėžti, kad toks aprašymas nepretenduoja paaiškinti kokį nors priežastingumą. Tai tėra pastanga inventorizuoti tuos semionaratyvinius vienetus, kurie sąlygoja patį „stebuklą“ – veikimo subjekto pasirodymą.

3. 3. *Kitas*

Norėjimas daryti, kurį ką tik atpažinome, dar nepriklauso modalinei subjekto kompetencijai. Toks *norėjimas*, jei jo nelydi aktualizuojantys galėjimo arba žinojimo (mokėjimo) modalumai, jei nėra NP, į kurią įeitų veikimas, kol kas tėra virtualumas ir žiojinti kiaurymė. Daugių daugiausia galėtume pasakyti, kad jis turi kryptį – tam tikrą aktantinę kryptį, kylančią iš pirma jos einančios semionaratyvinių priemonių visumos: tai negatyvus norėjimas veikti, nukreiptas į *kitą subjektą*, kuris atsakingas už nusivylimą bei stoką. Galima net sakyti, kad kaip tik šitas kryptingumas ir padės parengti NP; dar daugiau, kad tas kitas subjektas, į kurį taikomasi, jau iš karto yra presuponuojamas, kad jis yra būtina veikimo subjekto pasirodymo sąlyga.

Nagrinėjant aktantinę įrangą, besireiškiančią bendrojoje naratyvinėje scheme, galima pamėginti patikslinti, kuris iš semantinių aktantų galėtų užimti to kito subjekto vietą. Čia aiškiai išryškėja dvi viena kitai prieštaraujančios galimybės:

- subjektas, išprovokavęs „piktavališkumo jausmą“, gali būti aktantas *lėmėjas*; tada subjekto norėjimas daryti įeis į *maišto NP* (žr. Jacques'o Fontanille analizę), apimančią lėmėjo atmetimą ir naujos aksiologijos ieškojimą;
- subjektas, sužadinęs piktavališkumą, gali būti aktantas *anti-subjektas*; tada norėjimas daryti bus *keršto NP* išeities taškas.

3. 4. Įžeidimas

Ką tik matėme, kad *pagieža* – šis „užgniaužtas pyktis“ viduramžiškąja prasme, t. y. kaip nusivylimas, – yra lydima „priešiškumo ir troškimo atkeršyti“. Interpretuodami priešiškumą kaip „piktavališkumą“, galėjome jį panaudoti pykčio komponentų inventoriui sudaryti. Belieka dar iš arčiau panagrinėti „keršto troškimą“.

Ta proga pažvelgus į žodynus matyti, kad kerštas apibrėžiamas kaip „atsakas į įžeidimą“. Vadinasi, remiantis bent daliniu tapatumu, galima suartinti *nu(si)vylimą* ir *į(si)žeidimą*.

Veiksmažodis įžeisti, „užgauti kieno nors orumą (garbę, savi-meilę)“, pirmiausia analizuotinas kaip struktūra iš dviejų aktantų: būsenos subjekto, t. y. įžeistąjį, „užgauna“ veikimo subjektas – įžeidėjas. Tokia pat aktantinė įranga, kaip matėme, leidžia paaiškinti nuvylimą. Abiem atvejais būsenos subjektas yra „aukos“ padėtyje, o jį nusakanti pasijinė būseną yra nepasitenkinimas, daugiau mažiau aštrus skausmas.

Tačiau juos pirmiausia skiria tai, kad įžeidimo atveju kančią sukelia veikimo subjekto *veiksmas*, o nuvylimo atveju, priešingai, veikimo subjekto *neveiklumas*. Tačiau ir vėl, vien tik savo aktyviu ar neaktyviu, neveikliu buvimu veikimo subjektas išprovokuoja *atsaką*, kuris iš pradžių įgyja piktavališkumo, o po to keršto pavidalą. Tas atsakas gali siekti net dar toliau: jis gali išprovokuoti perėjimą prie veiksmo ir susiformuoti į atitinkamą NP. O tai skatina tyrinėtoją paaiškinti naują atsakančiojo subjekto statusą.

Veiksmažodis įžeisti prancūzų kalboje turi daug parasinonimų: *offenser* (įžeisti) → *blesser* (sužeisti, užgauti) → *vexer* (užgauti) → *fâcher* (supykdyti) → *froisser* (įskaudinti) → *piquer* (igelti, sukiršinti) → ir t. t. Šią tranzityvinę seriją atitinka sangražinė serija: *s'offenser* (įsižeisti) → *se vexer* (užsigauti) → *se froisser* (įsiskaudinti) → *se piquer* (susierzinti, užsigauti dėl niekų) → *se fâcher* (susipykti, susikivirčyti) → ir t. t. Ji apibūdintina kaip stipriau ar silpniau pasireiškianti *reakcija* į tai, kas laikoma įžeidimu. Taigi tokią sangražinę konstrukciją, pasitelkus aktantinius terminus, galima aiškinti kaip sinkretizmą – kai vienas ir tas pats atlikėjas atlieka ir veikimo

subjekto, ir būsenos subjekto aktantinį vaidmenį (plg. kieno nors judėjimą iš vienos vietos į kitą, arba perkėlimą: S_2 perkelia į kitą vietą S_1). Vadinasi, čia aptariama reakcija vyksta vieno ir to paties atlikėjo „viduje“: jis „užsigauna“, „susierzina“, „įsisiskaudina“ ir t. t., ir šitaip išprovokuojamas „užgautos savimeilės, savigarbos jausmas“.

Taigi įžeidimo vs *keršto* mechanizmas nėra toks paprastas, kaip atrodo. Šiaip ar taip, jis neredukuojamas į *veiksmą* vs *atoveiksmį*, nei į *klausimą* vs *atsaką*. Kad ir kaip „užgaunama“ įžeidžiant, įžeidėjas iš tikrųjų „užgauna“ įžeistąjį tik tiek, kiek pastarasis pats „užsigauna“, atkartodamas „užgavimą“ kitoje plotmėje. Pavyzdžiui, antausis yra aiški kūniška įžeidimo raiška, tačiau, nepaisant jo sukeliama skausmo, savaime jis nėra tas „užgavimas“, apie kurį kalbame: didžiausia elegancija šioje srityje pasiekama tada, kai antausis tik apmetamas, o ne skeliamas, kai veidas tik paliečiamas pirštine, taip galiausiai paliekant vien juo perduodamą žinią. Iš tikrųjų tai jau visai kas kita: tai „moralinė skriauda“, „užgauta garbė“.

3. 5. Užgauta garbė

Įdomi retorinė figūra ta „užgauta garbė“. Ji susieja kūniškumą su įsivaizduojamą, elementarumą su rafinuotumu. Gal tai dviejų tipų universalijos? Tik nežinia, ar čia „užgavimas“ metaforiškai žymi asmens sumenkinimą, pažeminimą, ar „garbė“, „savigarba“ tėra metaforinis gyvos būtybės simuliakras?

Čia negalime plačiau panagrinėti garbės problemos, kurią jau palietėme kalbėdami apie *iššūkį*⁹. Matėme, kad tai viena kertinių moralinio gyvenimo sąvokų, o jos vartoseną – gėris (*le bon*) ir blogis – beveik taip pat paplitusi, kaip ir dekartiškoji sveiko proto (*le bon sens*) sąvoka. Šis simuliakras, – juk garbė, savigarba iš tiesų yra vaizdinys, paties savęs „įvaizdis“, kurį žmogus susikuria dalyvaudamas socialiniame gyvenime, – yra trapus branduolys, kuris

⁹ A. J. Greimas. 1989. Iššūkis. *Semiotika*. Vilnius: Mintis, 349–359.

sykiu ir saugomas, ir išstatomas viešai. Iš tikrųjų šis „jausmas būti vertam pagarbos ir išsaugoti teisę į pagarbą sau“, cituojant vieną iš žodyninių apibrėžimų, remiasi pozityviu savęs paties vaizdinio vertinimu, taigi galiausiai „pasitikėjimu savimi“.

Mąstydami apie įžeidimą vėl susiduriame su problematika, kurią jau svarstėme aptardami nusivylimą. Nu(si)vylimo atveju buvo kalbama apie *pasitikėjimo kitu asmeniu* žlugimą, dėl kurio vėl iškyla ir pasitikėjimo savimi klausimas, savęs kaltinimas lengvatikyste. Įžeidimo atveju susvyruoja *pasitikėjimas savimi* dėl kitų neigiamo pasitikėjimo, pasireiškiančio „užgavimu“, „užgauliojimu“. Ir vienu, ir kitu atveju susiduriame su *patiklumo stoka*, atsirandančia suvokus atotrūkį tarp dviejų simuliakrų.

Toks palyginimas galioja ir tada, kai kalbame apie subjekto, *kurio buvo nepaisoma*, reakciją. Tai patvirtina dalinė sinonimija, kai, pavyzdžiui, *se fâcher* tuo pat metu reiškia ir „išsižeisti“, ir „susipykti, susikivirčyti“. Abiem „nepasitikėjimo“ atvejais reakcijos smarkumas proporcingas skausmui, kurį sukelia dvigubas užgavimas. Kadangi čia ginama garbė, ji gali būti nusakyta subjekto modalizacijos plotmėje kaip /*galėjimo daryti*/ pasirodymas.

4. Kerštas

4.1. *Pasijinė sintagma*

Šitaip sujungiamos pagrindinės veikimo subjekto įsteigimo sąlygos: dėl patiklumo stokos pasirodę esminiai subjekto kompetencijos komponentai – norėjimas daryti ir galėjimas daryti – leidžia numatyti, kad jis imsis veiksmo. Agresyvumas gali virsti agresija, o „keršto troškimas“ – kerštu.

Prie šių sąlygų dar reiktų pridėti, kaip jau matėme, ir tai, ką galima vadinti kompetencijos kryptingumu, t. y. subjekto siekį, jau nubrėžiantį trajektoriją, kurioje galėtų susidaryti eventuali NP. Dar nesant subjekto veiksmo programai, jau aišku, jog tai bus „žmogiška“, intersubjektinė NP, susijusi ne su vertės objektu tikrąja to žodžio prasme, o su kitu subjektu. Galima net kelti

tokį klausimą: ar pasirodžius veikimo-darymo subjektui kaip agresoriui, apsiginklavusiam /galėjimu daryti/, – šitai žodynai ir kai kurie psichologai apibrėžia kaip savęs įtvirtinimą ir / arba kito naikinimą, – neatsiranda iš karto ir lemiami šios programos elementai „primityvų“¹⁰ arba „universalijų“ pavidalu?

Vis dėlto būtina pabrėžti, kad šitaip sukonstruota pasijos sintagma anaip tol nesudaro priežastinės grandinės. Iš tikrųjų jos komponentai nebūtinai eina vienas po kito – kaip tik priešingai, sintagminė sekvencijos plėtotė bet kada gali nutrūkti, su kiekvienu stabtelėjimu duodama dingstį tęstinei pasijinei būsenai. Šitaip tirpsta riba tarp nepasitenkinimo ir „rezignacijos“, susitaikymo; negeranoriškumas, piktavališkumas gali atkakliai laikytis kaip „priešiškumas“, o keršto troškimas gali likti „pagiežos“ būsenoje, – ir visam šiam pasijų montažui nebūtina pereiti į veikimą, ko nors darymą.

Dar pridursime, kad tokios pasijinės būsenos, – jei tik pripažįstamas jų atsikartojamumas ir jeigu jos kaip autonomiškai vienetai gali įsiterpti, nelyginant motyvai, į skirtingų diskursų plėtotę, – turi polinkį sustabarėti į *pateminius* (arba psichologinius) *vaidmenis* ir po to sudaryti įvairių kultūrinių arealų konotacines tipologijas, apie kurias yra kalbėjęs Louis Hjelmslevas.

4. 2. Pasijų reguliavimas

Pasijų sintagma, kuri čia mums rūpi, negalėtų atskleisti visų savo galimybių, jei nepriskirtume jai paskutinės trūkstamos grandies – naratyvinės programos, leidžiančios realizuoti koncentruotą kompetenciją. Atsižvelgiant į nuvylimo ir įžaidimo sintagminių

¹⁰ Primityvais (angl. *prime*, *semantic primitives*; pranc. *le primitif*) kalbotyroje vadinami atominiai prasmės vienetai, pirminės semos („aš“, „tu“, „būti“, „turėti“, „norėti“, „galėti“, „žinoti“ ir pan.) arba abstrakčios semantinės kategorijos (pvz., gyvastis vs mirtis, čia vs ten, geras vs blogas, taip vs ne), kurios egzistuoja visose kalbose, todėl laikomos universaliomis. Jų neįmanoma apibrėžti kitais žodžiais ir jais remiantis apibrėžiamos visos kitos reikšmės (spec. red. past.).

plėtočių palyginimą ir ypač į galimybę vėliau dėl to atsirasti *stokai*, galima pasinaudoti *keršto* apibrėžimu, kurio svarbiausius bruožus dabar, atrodo, galima apibendrinti.

Kerštas apibrėžiamas arba kaip „poreikis, troškimas atsikeršyti“, – šitai jau aptarėme, – arba kaip „veiksmas“, ir tuomet jį galima nagrinėti dviem būdais:

- kaip „moralinį atlygį ižeistajam nubaudžiant ižeidėją“,
- kaip „ižeidėjo nubaudimą, kuriuo moraliai atlyginama ižeistajam“.

Tai kiek gremėzdiškas būdas pasakyti, kad toks veiksmas liečia du subjektus ir siekia grąžinti jų pusiausvyrą, sutrikdytą ižeidimo (ir, pridursime, nuvylimo). Tačiau iškart matyti ir tai, kad čia kalbama ne apie kokį nors *paprastą stokos panaikinimą*, dėl kurio NP tiesiog taptų vertės objektų cirkuliacija. Iš tiesų čia visas reikalas susijęs su *dviem subjektais*, kurių vienas turi būti „moraliai atlyginamas“, o kitas „nubaudžiamas“.

Vis dėlto keršto NP išlieka *kompensacijos* programa, tik ji vykdoma „pasijų“ lygmenyje, o siekiama intersubjektinė pusiausvyra – tai savotiška pasijų ekvivalencija. Jei kenčia subjektas S_1 , tai dera „išskaudinti“ S_2 , t. y. jį nubausti ir kartu jam suteikti skausmo, kad ir jis *ties pat* kentėtų. Taigi kerštas yra pirmiausia *kančių pusiausvyros* tarp antagonistinių subjektų *atkūrimas*.

Tokia kančių pusiausvyra – tai intersubjektyvus reiškinys, socialinis pasijų reguliavimas. Tačiau tai dar neišsemia keršto NP. Iš tikrųjų S_2 kančia suteikia kitam subjektui (S_1) malonumą – pasitenkinimą, kuris paprastai lydi kiekvieną sėkmingą NP. Tiesmukai kalbant, S_1 džiaugiasi privertęs kentėti savo priešą. Vadinas, kerštas yra *pusiausvyros tarp nemalonumų ir malonumų atkūrimas* jau nebe socialinėje, o individualioje plotmėje.

Pirmąja išvada galima pasakyti, kad pragmatiniu požiūriu kerštas ir atitinka bendrajai naratyvinei schemai priklausančią *pragmatinę sankciją*, ir kartu apima kūnišką bei gestinę veiklą. Tačiau visgi jis apibrėžiamas pagal pasijines šios veiklos pasekmes ir dėl to yra suvokiamas kaip objektų – „pasijų“ – cirkuliacija.

1 *pastaba*. Matome, kad tokia *keršto* interpretacija duoda pamatą jį lyginti su *sadizmo* sintagma, kurios dedamosios išsidėsto taip:

kentėti → *daryti, kad kentėtų* (*kankinti*) → *patirti malonumą*.

2 *pastaba*. Kančių ir malonumų pusiausvyra, kurios siekia *kerštas*, taip pat paaiškina galimybę kunišką bausmę *pakeisti išpirka*: laikoma, kad gėrybių, turtų atėmimas sukelia nemalonumą, o jų igijimas, kaip „moralinis žalos atlyginimas“, turįs suteikti jam lygiavertį pasitenkinimą.

4. 3. Kognityvinė sankcija

Skaitytoją, sekusį mūsų žingsnius, turbūt jau ne kartą stebino paralelė tarp tyrinėjamos pasijinės sekvencijos plėtotės ir bendrosios naratyvinės schemos pamatinių artikuliacijų. Antai stoka ir jos pašalinimas – vienas pagrindinių bet kokio pasakojimo variklių. Kai tik pripažinome, kad vertės objektai, kurie statomi ant kortos *keršto* pasakojime, yra objektai-pasijos, stokos pašalinimas tegali būti *lemiamojo išbandymo* padarinys, apimantis ir kitam suteikiamą skausmą, ir nugalėjusio herojaus malonumą.

Vis dėlto ši elementari naratyvinė artikuliacija tėra pragmatinė *keršto* dalis. Įdėmiems Proppo skaitytojams dažnai kildavo klausimas dėl *šlovinamojo išbandymo* buvimo pagrindo ir jo giliosios prasmės: jis atrodo paprastas *lemiamojo išbandymo* dubliavimas ir pasakojimas tarsi galėtų be jo apsieiti. Tačiau šis išbandymas atlieka kitą svarbią funkciją tiek, kiek jis sprendžia visuomenėje atsiradusią „pasitikėjimo krizę“: pasitelkus *kognityvinę sankciją* pripažįstamas herojus ir sugėdinamas išdavikas, taigi iš naujo kategoriniu būdu įtvirtinama tiesos kalba.

Baigiamųjų naratyvinės schemos pozicijų analizė, jų aiškinimas sutvirtina pradines schemos pozicijas, to paties pasakojime projektuojamo paradigminio įtaiso apraiškas: kognityvinė sankcija, vadinama pri-pažinimu, presupponuoja subjektą, kurio nepripažįsta kiti ir kurio tikėjimas dėl to sutrikdytas, ir leidžia geriau suprasti patiklumo stoką kaip pasakojimo variklį. Kita vertus, *keršto*

matmens autonomiškumas abejonių nekelia: pakanka pažiūrėti į vieną iš keršto nukrypimų – *atleidimą*, kad atpažintume jame kerštą, netekusį pragmatinio matmens, o kartu vis tiek išliekanti patiklumo stokos pašalinimu. Dvikovos, šios tipiškios „moralinio žalos atlyginimo“ formos, raida taip pat yra labai pamokoma: dvikova pagal Léoną Blumą¹¹ ėmė nykti, kai sužeidimą imtasi keisti „žyme“, kol galiausiai ji virto praktiškai desemantizuotu ritualu, ir tik „garbė“ neleisdžia jo visai atsisakyti.

Vis dėlto galima sakyti, jog dvikova gyvuoja tol, kol ji lieka dviejų subjektų susidūrimu, kuriame ant kortos statomas patiklumas, ir kol ji nesibaigia „lygiosiomis“, t. y. kol ji leidžia at(pri)pažinti ir herojų, ir išdaviką. Juk ši herojaus ir išdaviko, subjekto ir anti-subjekto pora atsiranda ne dėl binarinės kategorinės artikuliacijos, o dėl dvišalės presupozicijos, darančios juos neatskiriamus, kai vienas niekada nepasirodo be kito. Šios vieningos ir antagonistinės poros akistata, kurios figūratyvinės apraiškos dažnai grindžiamos semantinėmis *gyvasties* vs *mirties* universalijomis, – vaikiškuose ir mitiniuose pasakojimuose daug žudoma, – gali būti be didelės rizikos laikoma sykiu „ir savęs įtvirtinimu, ir kito naikinimu“.

4. 4. *Dvi nukrypimo formos: teisingumas ir sadizmas*

Tai, kad kerštas yra veikimo subjekto NP ir kad jis, kaip matėme, atsiranda tik su /galėjimu daryti/, paaiškina tą pirmąjį vaidmenį, kuris tenka mokėjimui naudotis šiuo subjekto kompetencijos komponentu: galėjimo daryti delegavimas steigia teisiantįjį lėmėją ir paverčia kerštą teisingumu.

Ar tai būtų Dievas, skelbiantis, kad kerštas priklauso jam, ar valdovas, bet kokia kaina siekias įgyti „aukščiausią teisingumą“, – visais atvejais susiduriame su galios perkėlimu, kurį ir toliau vadinsime *įgaliojimu* (*délégation*), net ir tada, kai jis yra *superatyvus*,

¹¹ XX a. pradžios socialistinių pažiūrų politikas, Prancūzijos valdžios atstovas, valstybės patarėjas, teisininkas, o kartu literatūros kritikas, rašytojas. 1912 m. jis kovėsi su špagomis dvikovoje, kuri buvo nufilmuota (spec. red. past.).

t. y. nukreiptas iš apačios į viršų, o ne *inferatyvus*, kaip dažniausiai būna. Kryptis tokiu atveju, regis, tėra žiūros taško klausimas.

Delegavimas sukuria nuotolį tarp subjekto ir teisiančiojo lėmėjo, tarp norėjimo daryti ir galėjimo daryti, o tas nuotolis gali būti įveiktas tik tarpininkaujant *žinojimui*: *žinojimui* apie kančią, kurią lėmėjas sukelia antisubjektui, ir malonumui, kurį subjektas patiria tik *žinodamas* apie kito nubaudimą.

Šis skausmų ir malonumų intelektualizavimas didžia dalimi paaiškina keršto *nuaistrinimą*, kuris yra būdingas jo socializavimui. Todėl nenuostabu, kad išnykstant betarpiškumui, kurį pasijai suteikia kūniškas veikimas intersubjektyvių santykių sferoje, keršto struktūra vis labiau desemantizuojama iki visiško jos sunykimo. Klausimą, ar kitos pasijas reguliuojančios struktūros, pavyzdžiui, klasių kova, gali veiksmingai užimti intelektualizavimo vietą, paliekame spręsti sociologams.

Šiam palaipsniui jausmų bei pasijų sunykimui bent iš pažiūros yra priešingas emocinis perteklius, būdingas sadistinei elgsenai. Jau esame nurodę stebinantį keršto ir sadizmo sintagminės sandaros bendrumą:

kentėti → *daryti, kad kentėtų* (*kankinti*) → *patirti malonumą*.

Griežtesnis formulavimas aktantinių struktūrų ir naratyvinių programų terminais tik patvirtina šį pirmąjį išpūdį (žr. Claude Zilberberg). Ir vis dėlto palyginamų sintaksinių struktūrų atpažinimas tik išryškina skirtumus, kurių pagrindinis, mums atrodo, yra sadizmo sintaksės apsiribojimas *sakiniais* ir ryšio su diskurso sintakse nebuvimas. Matome, kad, nors abiejų „pasijų“ sekvencijas sudaro tie patys sintagminiai vienetai, sadizmo diskursui – visai kaip automatiniam vertimui – trūksta *anaforizacijos* galios, ir dėl to tiek automatinio vertimo, tiek sadizmo diskursai yra „pakrikę“. Nors, atskirai imant, kiekvienas sadizmo diskurso sakiny-s vienetas yra taisyklingas, bet skirtingų vienetų sintaksiniai aktantai – apviliantis subjektas S_2 ir antisubjektas S_2 – nėra integruoti į tą patį sinkretinį atlikėją: sadistinis subjektas S_1 jaučiasi apviltas S_2 , nepaisant to,

subjektas, kurį jis kankina ir kurio kančia jam teikia malonumą, nesutampa su apviliančiu subjektu. Iš čia ir kyla tas trypčiojimas vietoje, gyvenimo projekto nebuvimas, kurį gali kompensuoti tik šios sintaksės integravimas į bendrąją naratyvinę schemą.

5. Pyktis

Palyginti nuosekliai pradėję pykčio tyrimą, vėliau nuklydome į skirtingas sintagmines pasijų formas, kurios atrodė galinčios būti jam giminiškos, siekdami dvejopo tikslo: viena vertus, norėjome įrašyti pyktį į palyginamų su juo formų paradigmaticą, kita vertus, norėjome išplėtoti pykčio diskursą atskleidžiant jo galutines pasekmes. Šiuo antruoju požiūriu mums pasirodė itin įdomi keršto analizė: pradėjus „užgniaužtu pykčiu“ – tatau ir buvo išsišakojimo taškas – pasijinis elgesys, įgijęs galėjimą daryti, išsirutuliojo į naratyvinę „keršto“ programą, sudėtinę ir išbaigtą. Ši dėsninga pasijos diskurso plėtotė sudarė foną mūsų pastangoms geriau suprasti trikdantį pykčio fenomeną.

Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, kad apmaudo smarkumas, t. y. intensyvumas, gali bent iš dalies paaiškinti tai, jog „pasija“ savo plėtotei pasirenka pykčio, o ne keršto taką. Tiesą sakant, čia susiduriame su dvigubu intensyvumu: pyktis presuponuoja smarkų nusivylimą, bet taip pat ir betarpišką nuvilto subjekto reakciją. Tačiau tokio aiškinimo nepakanka, nes gerai matome, kad keršto plėtotei išskleisti gali būti vadovaujamasi tais pačiais apibūdiniimais, tik tokiu atveju tenka kalbėti ne apie įžeistojo reakcijų brutalumą, o apie jų greitumą. Todėl esame priversti imtis tipologinio aiškinimo, priskirdami pykčio ir keršto skiriamuosius požymius arba įgimtumui, arba kultūriniam savitumui. Pasirinkimas liečia visą pasijų teoriją kaip visumą.

Bet koks priežastinis aiškinimas atrodo nepatenkinamas, užtat semiotiškai aprašyti abu takus nėra sunku. Galime matyti, kad esminis momentas čia yra galinčio daryti subjekto pasirodymas. Keršto atveju galėjimo modalumas įeina į subjekto modalinę kompetenciją, kuri pasirengusi sukurti atitinkamą NP. Pykčio

atveju, priešingai, sustiprėjęs galėjimas daryti visiškai užvaldo subjektą ir pereina į *darymą-veikimą* dar galutinai neparengus veiksmo programos, kai subjektas sugeba panaudoti tik padrikus elementus, galinčius pagrįsti šią programą ir vienijamus kryptingo agresyvumo (savęs įtvirtinimo ir kito naikinimo). Tad pykčio NP pasirodo esanti *sinkopuota programa*, vartojant *sinkopės* terminą jo gramatine reikšme¹². Šiaip ar taip, keršto ir pykčio perskyra verčia pajauti skirtumą tarp *pasijos diskurso* ir *astringo diskurso*¹³, drumsčiamo „pasijos“.

Vertė Kęstutis Nastopka
Vertimą tikrino ir koregavo Nijolė Keršytė

Versta iš A. J. Greimas. 1983. *Du sens II*. Paris: Éditions du Seuil, 225–246.

¹² Sinkopė kalbotyroje, fonetikoje reiškia fonemos, raidės ar skiemens pašalinimą arba absorbavimą žodžio viduje (pvz., lotyniškų formų *calidus*, *eremitum* virtimas *caldo*, *ermite* italų kalboje) (spec. red. past.).

¹³ *Le discours de la passion et le discours passionné*.